

Írta: Földes Petra

MÉG EGYSZER A SZEMTŐL SZEMBE MÓDSZER ISKOLAI ALKALMAZÁSÁRÓL

A Család, Gyermek, Ifjúság című lap előző számában jelent meg Fellegi Borbála tanulmánya arról a programról, amely a Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület és a Zöld Kakas Líceum együttműködésében a resztoratív szemlélet iskolai alkalmazását célozta meg. Ebben az írásban a másik oldalról, tehát az iskola egésze, az ott zajló pedagógiai folyamatok szempontjából értékelem a programot.

Az iskoláról

A Zöld Kakas Líceum úgynevezett drop-out középiskola, azaz olyan diákokkal foglalkozik, akik más középiskolában korábban sikertelenek voltak, de tanulási képességeik és motivációjuk alapján képesek az érettségi megszerzésére. Az iskolai kudarcok oka sokféle lehet (fel nem ismert részképesség-zavarok, családi konfliktusok, pszichés zavarok stb); az azonban bizonyos, hogy a Zöld Kakas Líceumba járó diákoknak nem csak a tanulmányaikban van szükségük segítségre. Már pusztán az a tény, hogy drop-out iskolába kell járniuk – akár okként, akár okozatként – mindenképpen szocializációs zavart is jelez; ebben a helyzetben pedig rendkívüli jelentőséget kapnak a világos közösségi normák és a normák megtartásáért való közös felelősség. Ezért fogadtuk nagy örömmel a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület kezdeményezését az együttműködésre: a resztoratív szemlélet és a hozzá tartozó eszközök iskolánkban történő kipróbálására. Az iskola célja az volt, hogy minél többet megismerjen abból az eszköztárból, amit a Szentől szembe módszer kínál, és saját pedagógiájába integrálja a beépíthető elemeket.

Az együttműködésről

Az egyik oldalon tehát rendelkezésre állt egy jól kidolgozott kommunikációs és konfliktuskezelő rendszer, a másik oldalon pedig egy működő iskola. Az iskola célja nyilvánvalóan nem lehetett a teljes Szentől szembe program adaptálása. Ezért első lépésben szerettünk volna betekintést nyerni a programba, hogy meghatározhassuk azokat az elemeket, amelyek már a kipróbálás szintjén is az iskola működő pedagógiai rendszerébe illeszthetőek. Ezért kezdtük a közös munkát a tantestület egészére kiterjedő facilitátorképzéssel, majd az Egyesülettel való megállapodás alapján további három elemmel egészítettük ki a programot:

- kortárs-facilitátor képzés az iskola 9. osztályos diákjainak
- a konfliktusos helyzetek facilitálással történő megoldása
- szupervízió, illetve a folyamat átadása az iskola munkatársainak

Az együttműködés szempontjából meg kell jegyezni, hogy kezdetben erőteljesen eltért a két érintett fél motivációja: míg az Egyesület a meglévő, kész programjainak megvalósítását kínálta jól meghatározott keretek között (képzések, Szentől szembe konferenciák), addig az iskola a saját problémáinak saját rendszerébe illeszkedő megoldására vágyott, viszont az igényeit nem tudta pontosan megfogalmazni. A felek tehát ezen a ponton még saját céljaikat vetítették egymásra, és nem jutottak el a közös cél megfogalmazásáig. Az áttörést az együttműködésben a ténylegesen közös munka megkezdése jelentette: a felek „működés

közben” ismerhették meg egymás programját és kompetenciáit a közös facilitálások alkalmával, és a 9. osztályban, az osztályfőnök bevonásával zajló képzés keretében. Végül soron előállt az a paradoxon, hogy a közös célok megfogalmazásához szükséges kölcsönös megismerés a kísérleti folyamat végére jött létre; de kétségtelenül létrejött.

A program megvalósítása során egy sor olyan ellentmondás került felszínre, amelyek részben megmutatják a Szentől szembe módszer adaptálhatóságának határait, részben a kölcsönös alkalmazkodásban született kompromisszumok által valóságos építkezést indítottak: az iskolát igényeinek pontosabb megfogalmazására, az Egyesületet pedig rugalmasabb megoldáskeresésre ösztönözték. Ezeknek az ellentmondásoknak az elemzése rejti a kísérlet tanulságait.

A tantestület képzése: módszer, vagy szemlélet?

A programmal való ismerkedés kezdeti szakaszában az iskola munkatársainak a Szentől szembe konferenciáról volt tapasztalatuk (egy előző tanévben zajlott facilitálás nyomán); a képzés során azonban kiderült, hogy itt sokkal többről van szó. Mivel a három napos facilitátorképzés keretében építeni lehetett a pedagógusok érzékenységre, kommunikációs és csoportvezetési készségeire, maga a konferencia-technika bemutatása és kipróbálása rövid idő alatt lezajlott. A képzés további részében sokkal inkább a megközelítés egésze foglalkoztatta a tréningen részt vevő tanárokat, akik megéreztek, hogy magában a Szentől szembe konferenciában sem a forgatókönyv és a technika, hanem a resztoratív szemlélet hordozza a lényegét.

A resztoratív szemléletre ráérezni nem volt nehéz (hiszen a hitvallás, és legfőképpen a célok tekintetében sok azonosságot hordoz a személyközpontú pedagógiák filozófiájával). A kétféle megközelítés azonban lényeges különbséget is mutat: míg a resztoratív szemlélet az egyes eseményekre koncentrálnak, a személyközpontú pedagógiák a gyermek személyiségfejlődését, mint folyamatot állítják a középpontba. Ebből következik a kétféle iskolamodell módszertana közötti eltérés. A személyközpontú iskolákban az egyes történéseket mint egy hosszú folyamat részét kezelik. Ennek a folyamatnak a személyközpontú szemlélet szerint normális velejárói az elakadások, elhajlások, az esetleges rendezettség. Így ezeket a jelenségeket is elfogadással és empátiával kezelik; ez az attitűd határozza meg tehát a konfliktushelyzetek megoldását. Ezzel szemben a képzés során megismert Szentől szembe programban a gyerekek a pillanatnyi viselkedésükre kaptak folyamatos visszajelzést (normális működés esetén is), a normáktól való eltérés pedig – akkor is, ha jelentéktelennek tűnt – azonnali beavatkozást eredményezett.

A gyors beavatkozást támogató, ugyanakkor biztonságos technikák nagy hatást gyakoroltak a Zöld Kakas Líceum tanáira. Hiszen a személyközpontú pedagógiában előfordulhat, hogy tolerálhatatlan magatartásokra – az „elkövetőt” megértve – nem, vagy teljesen empátikusán reagálunk. A Szentől szembe program megközelítésének megismerése módszereket kínál a pedagógusnak ahhoz, hogy ilyen helyzetekben direkt – a személyközpontú pedagógiához mégis jól illeszkedő – módon be tudjon avatkozni.

Mindez azt jelenti tehát, hogy a képzés igazi hozadéka a Szentől szembe módszer egészének megismerése volt (bár ez csak a facilitátorképzés melletti „bonuszként” szerepelt). A Szentől szembe program konferencia technikája valóban hasznos, ráadásul jól elhatárolható, kiemelhető és külön is megtanítható. Egy pedagógus számára azonban (aki jó esetben ritkán találkozik konferenciát igénylő súlyosságú konfliktussal), a Szentől szembe konferencia az egész programon belül csak az egyik – és valószínűleg nem is a legfontosabb – módszer. A hétköznapi osztálytermi helyzetekben használható kommunikációs technikák,

a mini konferenciák, az értékelés és önértékelés megismert formái is mind igen értékes tudást jelenthetnek. Mivel a Szentől szembe program szemlélete közel áll a hazai személyközpontú iskolákéhoz, módszerei pedig ezek eszköztárához értékes kiegészítést jelenthetnek, hasznos lehet egy olyan – kifejezetten pedagógusoknak szóló – továbbképzés megalkotása, amely nem a facilitátorképzést helyezi a középpontba, hanem általában a Szentől szembe programban alkalmazott módszereket.

Ellentmondások a 9. osztályos képzés körül: siker, vagy kudarc?!

Utólag nehezen értelmezhető, mert rengeteg ellentmondást rejt (bár az érveket könnyű felidézni) az a döntés, hogy az iskola kilencedik osztályában, kötelező jelleggel kezdtük meg a kortárs-facilitátor képzést. Ebben a döntésben az iskola szempontjai domináltak: az iskola rendszerébe ugyanis sokkal könnyebb volt egy kötelező tanórát beilleszteni; ráadásul ez a megoldás találkozott a kilencedikes osztályfőnök igényével és a módszerre való nyitottságával. Az iskola mindenképpen szerette volna a resztoratív szemléletet valamilyen formában a diákoknak is megmutatni, és nem bízott egy fakultatív képzés sikerében: sőt annyira szerette volna megvalósítani a képzést, hogy egy meghatározott csoportnak kötelezővé tette azt. A kilencedik osztály kiválasztását nemcsak az osztályfőnök személye motiválta: a távlati elképzelés az volt, hogy a programot a mindenkor kilencedik osztályban kötelezővé téve – felmenő rendszerben – az iskola valamennyi diákja megismerkedik majd a resztoratív szemlélettel.

A diákcsoport ilyen megszervezése viszont nehéz helyzetbe hozta a programot vezető facilitátorokat (a nehézségeket Fellegi Borbála cikkében részletezi; itt hozzáteszem az iskola oldaláról látható, az iskola logikájából következő ellentmondásokat). A képzés sikerének esélyét kétségtelenül rontotta, hogy egy olyan kötelező óráról volt szó, amely ugyanakkor mégsem illeszkedett a megszokott tantárgyi logikába. A gyerekek nehezen értették meg, hogy mit várnak tőlük. Az iskola gyakorlatától amúgy is idegenek az ehhez hasonló – egyértelmű outputtal rendelkező – kurzusok (a diák a félév végén nem ötöst-négyest-elégtelent kap, hanem kortárs-facilitátor lesz, vagy nem lesz); egy ilyen kurzuson való aktív részvételhez nyilván a kimenet iránti motiváció (ebből következőleg önkéntesség) szükségeltetik. Ezt a helyzetet tovább bonyolította, hogy a kötelező Emberismeret óra keretében zajló képzéssel a diákok a bizonyítványukba a szokásos Zöld Kakasos rendszer szerint részt vett/nem vett részt minősítést szerezhettek (a „nem vett részt” bejegyzés pótlási kötelezettséget von maga után). Már a kurzus követelményeinek megfogalmazásánál gondot okozott, hogy az iskola minősítésének és a képzés sikeres elvégzésének egybe kell-e esnie, azaz csak az kaphat-e „részt vett” minősítést, aki képes a kurzus végén a vizsgafacilitálásra. A követelmények terén végül kompromisszum született, eszerint viszont a facilitátoroknak úgy kellett egy kortárs-facilitátor képzést elkezdeniük, hogy annak már az első pillanatban sem volt egyértelmű célja a kortárs-facilitátorrá válás.

A kötelező tanórai keretek a facilitátorok szerepét általában is veszélyeztették: hiszen azzal, hogy tanrendi órát tartottak, formálisan tanár-szerepbe kerültek. Ez két szempontból is ellentmondást rejt: ellentétes a facilitatori szerep-mintával, ráadásul ellentétben állt a facilitátoroknak az iskolával fennálló valóságos kapcsolatával is. A gyerekek nem élhették meg őket külső szereplőként, hiszen ők „tartottak” egy tanrendi órát, de nem élhették meg őket tanárként (ami egyúttal az iskolaközösség tagját, „közülünk valót” is jelent) sem, hiszen valójában nem voltak az iskolaközösség tagjai. A dichotómiát tovább erősítette az osztályfőnök (az „igazi” tanár, az iskolaközösség tagja) állandó jelenléte a foglalkozásokon.

Részen oldotta volna az ellentmondásokat, ha az iskola már ekkor meg tudja fogalmazni látens igényét: az iskolának ugyanis nem az volt az elsődleges célja, hogy a gyerekek kortárs-facilitátorokká váljanak; sokkal inkább az, hogy a 9. osztály megtapasztalja a resztoratív szemléletet, illetve hogy minél előbb csoporttá szerveződjön. A folyamat során a csoportépítés feladata lépett mindinkább előtérbe, amivel a facilitátorok gyakorlatilag a saját munkájuk feltételeit igyekeztek megteremteni („az általunk képviselt szemlélet – amelynek alapeleme a közösségi lét – üzenetének átadása sokkal nagyobb akadályokba ütközött, hiszen még alapvető csoport-dinamikai jelenségek hiányoztak az osztály életéből.” F.B.). Így a képzés végül csoportépítéssé alakult át (illetve a csoportépítés eszközből céllá lépett elő). Ezt a célt pedig a képzés tökéletesen megvalósította. Az eredményeket sajnos a – 12 alkalom után a folyamatból kilépő – facilitátorok már nem regisztrálhatták.

A 9. osztály diákjai között rendkívül (az iskolában eddig soha nem tapasztalt mértékben) erős a szolidaritás, a bizalom és az egymásért érzett felelősség. Az osztálytársaik között biztonságban érzik magukat, csoportos helyzetben figyelmesen végighallgatják egymást, és könnyen megnyílnak egymás előtt. Így gyakran felszínre kerülnek súlyos – többnyire családi – konfliktusok. Egy ilyen beszélgetés nyomán az osztály javaslatára történt mediálás egy diáklány és a szülei között! De az egymás iránt érzett felelősség cselekedeteikben is megnyilvánul: az osztály teljesen spontán módon szervezte meg gyengén tanuló társuk korrepetálását. A vele való tanulást napi bontásban felosztották egymás között, így közösen biztosítandó, hogy a társuk ne bukjon meg, és jövőre is egy osztályba járhassanak.

A kilencedik osztályosok képzése tehát – mint csoportépítés – kifejezetten sikeresnek mondható. Nem szabad megfeledkezni továbbá arról, hogy a kurzus keretében még egy sikeres képzés zajlott: éspedig a foglalkozásokon mindvégig részt vevő osztályfőnök „látens képzése”. Az itt szerzett tapasztalatoknak köszönhető, hogy ma már ő is – és nyilván nemcsak a kilencedik osztályban – készségszinten alkalmazza a resztoratív technikákat, és elméleti pedagógiai vitáinkban is megjeleníti a resztoratív szemléletet.

Szemtől szembe konferenciák: konfliktusmegoldás vagy pedagógiai módszer?

Egy olyan iskolában, ahol a gyerekek biztonság-igénye – korábbi sérüléseik következtében -fokozottabb, a normaszegésekre, konfliktusokra feltétlenül reagálni kell. A Szemtől szembe konferencia nagyon jó eszközt kínál ehhez. A módszer biztonságos, és – mivel a közösségi konfliktusmegoldást, egyúttal azonban az egyéni felelősséget hangsúlyozza – pedagógiai értelemben is nagy jelentőségű. Egy sikeres konferencia eredménye messze túlmutat a konkrét konfliktus megoldásán: erősíti a szolidaritást, az egymásért való felelősségvállalást, megerősíti a normakövető magatartás értékét, és megerősíti magukat a közösségi normákat is. Be kell azonban látni, hogy a Szemtől szembe konferencia vegytiszta formájában idegen test lehet egy személyközpontú iskola életében. Az eset steril, izolált megjelenítése szinte elképzelhetetlen egy olyan közegben, ahol a folyamatos együttélésben keletkezett konfliktus nehezen választható el az előzményektől, és ahol az eset utóélete a megtörténtét követő másodpercben megkezdődik. További problémát jelent, hogy a facilitátor végtelenségig egyszerűsített kommunikációja nehezen értelmezhető a részt vevő diákok számára akkor, ha ugyanez a személy (a tanáruk) az iskolai hétköznapiakban rendkívül színes gesztusokkal, érzelmi visszajelzésekkel operál.

Ezért – megértve és megtanulva a konferencia forgatókönyvében (az előkészítéstől a megállapodásig) a biztonságot garantáló elemeket, az iskola a Szemtől szembe konferenciát némiképp szabadabban kezeli. A kezdeti, gyakorlatlanságból származó ügyetlenséget mind inkább felváltja a tudatosan szabadabb, a konferencia lényegét megőrző, de az iskola igényei

szerint testre szabó konferencia-tervezés és lebonyolítás. Az esetleges eltéréseket az előkészítés során egy stáb tisztázza, ügyelve arra, hogy a Szentől szembe konferencia lényegét jelentő önkéntesség és biztonságosság ne sérüljön. Ez után a konzultáció után kezd el tényleges tevékenységét a facilitátor, a stáb megegyezése szerint. Az elmúlt fél év során négy konferenciát szerveztünk: kettőt az Egyesület ko-facilitátora segítségével, kettőt pedig teljesen önállóan.

A lezajlott konferenciák megerősítik azt a meggyőződésünket, hogy a Szentől szembe konferencia sokkal több, mint konfliktusmegoldó módszer. A konferencián óhatatlanul felszínre kerülnek az eset szélesebb összefüggései, így bármelyik konfliktus az iskola számára is hordoz tanulságokat; azaz nemcsak a résztvevők, de az egész iskola fejlődésének is katalizátorává válik. Egy verekedés esete kapcsán például a megállapodásba az igazgató vállalása is bekerült: azt vállalta, hogy – a diákok biztonsága érdekében – kezdeményezi az Alapértékeink című dokumentum megalkotását. A megállapodás részeként az (érintettként és támogatóként) részt vevő diákok vállalták, hogy ebben diáktársaik körében támogatják az igazgatót. Azóta az Alapértékeink című deklaráció – az iskolai demokráciát megjelenítő Diákfórum együttműködésével – megszületett. A konferencián tehát nemcsak az érintett diákok konfliktusában sikerült a helyreállítás felé elmozdulni; de a konferencia egyúttal az egész iskola életére kiható változást is katalizált. Egy-egy konferenciával általában is az a célunk, hogy – miközben magát az esetet lezárjuk – érintsük a mögötte meghúzódó alapproblémát is (ezt nyilván folyamatokban gondolkodó, pedagógusi attitűdünk motiválja). Ha a konferencián sikerül ilyen mélyebb összefüggésekre bukkanni, ennek további kezelését a megállapodás szerint kanalizáljuk. A konferencia így szervesen beépül az iskola pedagógiai rendszerébe.

A folyamat átadása: együtt, vagy egyedül?

Az eddigiekből következik, hogy a lezajlott fél éves együttműködés az iskola szempontjából eredményes volt. Elindult egy tanulási folyamat, és ebben az iskola igen értékes módszertani eszközökkel gyarapodott. Világossá vált, hogy a mindenkori kilencedik osztály életét az iskolában tudatos csoportépítéssel kell kezdeni, ugyanakkor – a korábban részletezett okokból – szerencsésebbnek tűnik, ha ezt a munkát az osztályfőnök vezeti. Ebben a folyamatban azonban konzultációk keretében szeretnénk igénybe venni az Egyesület segítségét. További együttműködési lehetőséget kínál a kortárs-facilitátor képzés, amit fakultációs formában most már -az eddigi együttműködés talaján – megvalósíthatónak látunk. A Szentől szembe konferenciák facilitálására az iskola néhány tanára ma már képesnek érzi magát, de ebben a folyamatban túlságosan elszakadtunk az Egyesülettől. Hiszen -éppen a szabadabb felfogás okán – az előkészítő stábben és a szupervízióban szükségünk van az Egyesület segítségére. Ez biztosíthatja a módszertől való eltérés kontrollját, hogy a munkánk ne váljék kontársággá – egyúttal kifejlődhessen a Szentől szembe konferencia iskolák számára testre szabott változata: a közösségi konfliktuskezelés technikája.